

A. Debeljak / *Luis de Camões*

(Ob štiristoletnici njegovega rojstva)

Zasnovana leta 1094., zaokrožena okoli leta 1250., je Portugalska — najzapadnejša evropska država in med najmlajšimi romanskimi civilizacijami — jasno izvedla svojo narodno zavest leta 1385. Ker še danes nima popolnih šest in pol milijona ljudi, nje slovstvo ni tako bogato kakor pri ostalih romanskih sestrar. Z večino iberskih plemen je Portugalska prav za prav en narod, a dogodki so ji dali politično samostojnost. Ostre črte med njeno in špansko književnostjo v stari dobi ni. Razlika je morda še največja napram Kastiliji, ki je sčasoma postala srce in glava Španiji. Vsekakor pa je v portugalskih žilah več keltske krvi nego pri Kastiljancih, lepa obala je bila bolj nego hribovito, puščobno središče iberskega polotoka dostopna tujcem: Angleži, Francozi, Nemci in Flamci so se radi naseljevali po cvetnem, dehtečem obrežju. V stiku z inorodnimi življi je daroviti Portugalce opustil ponosno, togo kastiljsko trdokornost in si navzel gibkejšo fiziognomijo.

Značaj pokrajine in potakem tudi življenskega načina ter ljudske psihe je navajal pesniško delovanje v liriko, zlasti pa v bukoliko. Ta poteza se očituje v starih zagorskih popevkar (serranilhas), v ovčarskih in seljaških vzporednicah iz province Trás-os-Montes, pa tudi v liriki višjih slojev, ki so od nekdanj radi izražali svoja čuvstva v idilah ali v pastirskem romanu. Za pastoralno slovstvo je kakor ustvarjena portugalska duša: mehka sanjavnost, otožno hrepenenje, ki ga najbolje označuje izraz *saudade*, iz latinskega solitudo = samota (romunski «dor»), umiranje od ljubezni. Prikladen je zanje tudi jezik, poln vokalov, dvoglasnikov in nosnikov. Pa tudi narodni prapor, sinji-bel, poudarja to melanholijo napram španski fanatično žolti-rdeči zastavi... Tajiti pa se ne more, da je bila dostopnost za stranske nazore včasih domači izvirnosti na kvar.

Med izrazite domorodne stvaritve se štejejo: številna zgodovinska dela; domoljubne ljudske knjige kot «morske tragedije»; viteška knjiga *Amadis*, ki jo je A. L. Vieira predlani obelodanil v okrajšani ter očiščeni obliki (in pisec teh vrstic poslovenil); pesmi zaljubljenega Matije (Macías); mnoge seljanke in odlična ljudska lirika, ki je ugodno vplivala že na prvo dobo trubadurjev. Ako v početku portugalskega knjištva ni epike, stoji ta na višku ob zreli dobi. Portugal si lasti delež na epu *Poema del Cid* in

mnogobrojnih romancah, češ, polotoški heroj je živel, preden se je zapadna Lusitania izobličila v samostojno kraljevino. Zgolj portugalski narodni epos pa je nastal v dobi, ko je bila država na svojem vrhuncu, zlasti pod vodstvom krepkih osebnosti kot kralj Emanuel Veliki (1495—1521), Vasco de Gama, Affonso de Albuquerque. Da niso delovali ti možje, da ni 1385. kovač portugalske neodvisnosti, Nunalvares Pereira, potolkel Kastiljancev pri Aljubarroti, da ni Luis de Camoes izdal *Lusa d* (1572), bi bila portugalsčina ostala samo narečje.

Prešeren je v *Glosi* zapisal:

nam spričujeta pisarja
Luzijade, Don Quixota,
kakošna Parnasa pota, —
slep je, kdor se s petjem vkvarja.

Prvič je res, da je Camoes živel ubožno, saj pevcu sreča vedno laže, drugič pa je bil tudi dejanski napol slep, ker je v spopadu s Saraceni na Ceuti izgubil oko. Rodil se je bržkone v Coímbri 1525. (morda v Lisboni 1524.), ko je umrl njegov sorodnik Vasco de Gama. V rodnem mestu je vzplamtel za krasno plavolasko, ki jo opeva v pristrčnih kanconah, sonetih in elegijah, petrarkističnih po obliki, platonskih po misli. Ko je živel nekaj časa v samostanu Santa-Cruz pri stricu, je odšel na univerzo v Coimbro, kjer je često videl soho Modrosti z napisom:

Amice, sequere me et non dimittam te:
Disce vivere in servitute et mori in paupertate.

Ta distih se zrcali v vsem Camoesovem življenju.

Po končanih krepkih študijah je kot plemič (*cavalleiro fidalgo*) prišel na lisbonski dvor, kjer mu je njegova bistrost pridobila pokroviteljev, samozavest, ostrí jezik in še ostrejši meč pa sovražnikov. Tako poje, uživa, se igra s srci «em varias flammis varie-mente ardendo», dokler ga ne zamreži dvorjanka Caterina, v pesniškem anagramu Natercia imenovana. Tuja zavist, lastna ne-preudarnost in ljubavne spletke ga zavedejo v pogibel. Pregnana z dvora samuje na bregovih gornjega Teja, se bori dve leti v Afriki; drobec iz topa mu izbiže desno oko; prišedši domov ne najde priznanja ne za hrabrost ne za speve niti odpuščanja za stare zablode; zato postane prepirljiv pretepač, ki prečuje marsikako noč. Med procesijo rani dvorskega uradnika, pride v ječo in se je reši samo pod pogojem, da pojde v Indijo kot preprost vojak s skromno plačo.

A. Debeljak / Luis de Camoes

Po nešteti nevarnostih dospe tja, služeč Martu in Minervi, kopneč po domu, kjer mu ljubica umre (1556), zlorablja meč in pero, lahkoživ v sreči, otožen v nesreči. Mimogrede se zagleda v barvito bajadero Barbaro, kakor je razvidno iz sledečih stihov, ki jih navedem zbog njih kratkoče:

Aquella captiva
Que me tem captivo,
Porque nella vivo,
Ja nao quer que viva.
Eu nunca vi rosa
Em suaves mólhos,
Que para meus olhos
Fosse mais formosa.

Nem no campo flores,
Nem no céu estrelas
Me parecem bellas
Como os meus amores.
Rosto singular!
Olhos sossegados,
Pretos e cansados,
Mas nao de matar!

Uma graça viva,
Que nelles lhe móra,
Para ser senhora
De quem é captiva.
Pretos os cabelos,
Onde o povo vao
Perde opiniao
Que os louros sao bellos.

Pretidao de Amor!
Tam doce a figura
Que a neve lhe jura
Que trocára a côr!
Leda mansidao,
Que o siso acompanha,
Bem parece estranha,
Mas... b a r b a r a nao.

Presença serena
Que a tormenta amansa:
Nella emfim descansa
Toda minha pena.
Esta é a captiva
Que me tem captivo;
E pois nella vivo,
É força que viva!

Ona ujetnica,
ki me drži ujetega,
ker v njej živim,
že noče, da bi živel.
Nikdar nisem videl rože
v sladkih snopcih,
ki bi mojim očem
bila lepša.

Niti na polju cvetice,
niti na nebu zvezdice
se mi ne zde krasne
kot moja ljubav.
Čudovito lice!
Oči pokojne,
temne in trudne,
a ne ubijanja!

Milina živa,
ki ji v njih biva,
da bi mogla dati gospa
njim, ki jim je sužnja.
Črni lasje,
ob njih mično ljudstvo
gubi mnenje,
da zlati so lepi.

Črnina Ljubezni!
Tako ljubek obraz,
da sneg ji prisega,
da bi zamenjal barvo!
Vesela krotkost,
ki spremlja razum,
pač dozdeva se čudna,
b a r b a r s k a p a n e.

Vedra pojava,
ki lajša muko:
v njej slednjič oddahne
vsa moja se bol.
To je jetnica,
ki me je ujela;
in ker v njej živim,
pač mora živeti!

Po 16 letih burnih dogodkov se je vrnil z rokopisom, otetim iz slanih valov, z bogatega vzhoda siromašen v domovino, opustošeno po kugi ter inkviziciji. Zbog tega in zbog nesrečnih bojov z Mavri se nihče ne zmeni za pesnika, ki se sme meriti z največjimi na svetu. Dasi mu je menda mladi fantastični kralj Sebastian naklonil zgolj neznatno pokojnino, moramo vendar šteti med bajke anekdoto, kakor da bi bil Camoensov zamorski sluga z Jave ponoči beračil za svojega gospoda. Portugalski poraz pri Alcacer-Quebiru je zadal domorodnemu srcu poslednji udarec: 10. junija 1580. je prenehalo biti v javni hiralnici, ko se je vojvoda Alba s Filipovo vojsko bližal portugalski prestolici. Šele leta 1595. je pevec Lusovcev dobil tale nagrobnik:

Aqui jaz Luis de Camoes,
Principe
Dos Poetas de seu tempo.
Viveu pobre e miseravelmente,
E assim morreu
O anno de MDLXXX.
Esta campa lhe mandou aqui por
Dom Gonçalo Coutinho, na qual se
nao enterrara pessoa alguma.

(Tu počiva L. C., prvak pesnikov svoje dobe, živel je borno in bedno in takisto umrl leta 1580. Ta grob mu je dal postaviti tu g. G. C., v njem pa se ne bo pokopal nihče drugi.)

Po smrti so ga oboževali, mu vzdeli priimek «Veliki», ga prevajali na razne jezike, neštete izdaje njegovih Lusovcev so šle med narod, ki se je učil na pamet teh zvonkih spevov.

Epopeja je toli živa in nazorna, ker se je pesnik osebno udeležil portugalskih bojov po Afriki in Aziji, ki jih popisuje. Brez lastnih izkustev se ne bi bil povzpел do tako točnih orisov, kot je drugi del 10. speva. Pesnikovi doživljaji so v malem to, kar se je tedaj primerilo celotnemu narodu na kopnem in na morju. Camoes je tako rekoč eden skritih junakov svoje pesnitve. Kakor Dante se je osvetil v njej svojim protivnikom in s tem podal nov čar osebnega doživetja. Misel vodilja pa mu je bila, poveličevati svojo domačijo, biti nje glasnik, «pregao do ninho meu paterno». Za tem so sicer težili vsi quinhentistas ali petrarchistas, t. j. pesniki 16. veka kot Miranda, Ferreira, Bernardes, Montemór, Joao de Barros, ali zgolj camonianski Modrici se je posrečilo, da je rodila novega Virgila. Pri Mantuancu se je Camoes mnogo naučil, dokaj prisposodob je naravnost izposojenih iz Enejide; metrična oblika, o i t a v a r i m a, pa je posneta po Ariostu. Osnovna misel

Lusiad je povsem nova: narod in domovino postaviti kot epskega junaka. Vasco de Gama sicer vodi podjetje, ni pa glavna oseba kot Eneja, Odisej ali Ahil. Zato naslov «Os Lusíadas», t. j. potomci bajeslovnega prednika Lusa, in zato češki prevod *Lusovci*. Prešernov izraz *Luzijada* je napačen; skovali so ga v 17. veku, misleč na epopeje kot: *Iliáda*, *Enéada*, ali na legijo portugalskih epskih pesnitev kot: *Alfonsíada*, *Iberiáda*, *Christíada*, *Brasiliáda*. Že uvodni stih naznanja, kaj opeva: *as armas e os baroes assinalados*, orožje in proslavljene junake. Nikogar pa ni maral poet povzdigniti nad istinitost, ker se je verno oklepal zgodovine, kakor je tudi po Humboldtovem pričevanju najzvesteje opisoval prirodne, zlasti morske pojave. Da pa ne bi zapadel v suhoparnost rimanih kronik, je poklical iz bajeslovja kot pomočnike celo vrsto božanstev. *Bacchus* n. pr. je srdit protivnik *Luzitancem*, *Venera* in *Mart* pa vneta zaščitnika drznim pomorščakom. Lepa božica ljubezni se je zavzela zanje v spominu na rimski rod, saj Portugalci so srčni in govoré:

(E) *na lingua, na qual, quando imagina,*
Com pouca corrupcao cre que é a latina.

Iz obširnega dela, pisanega v osmercih, z največ ženskimi stiki, naj podam samo začetek:

I. V treh kiticah je pesnik označil snov svoje epopeje: slavna dela portugalskega naroda. Pozivlje muze z reke *Teja*, naj ga navdahnejo. Nato posveti svoj umotvor kralju *D. Sebastijanu*. Omenivši nekaj proslulih prednikov pomorščakov, nam kaže *Vasca de Gama* na njegovi poti v indskem oceanu blizu *Madagascarja*. *Jupiter* skliče bogove na skupščino, da bi se posvetovali o smelem početju. *Jupiter*, *Mars*, *Venera* in *Merkur* držé z *Luzitanci*, *Bakh* pa se boji za svojo oblast v *Indiji* ter jim je nasproten. Na *Martov* predlog se odpošlje *Merkur*, da bi povedel Portugalce na kraj, kjer bi se mogli poučiti o *Indiji*. Čim dospó v *Mozambik*, naščuva *Bakh* ondotne prebivalce zoper prihajáče, tako da se le s hrabrostjo ubranijo zavratnega napada. Na nadaljnji poti jih kažipot hoče zavesti, a *Venera* prepreči njegovo zvijačo in privede svoje varovance v *Mombazo*.

II. *Bakh* čaka došlecev, da bi jih z novo lestjo pogubil. Hoteč prevarati Portugalce, kakor da bi v tej deželi živeli kristjani, izvabi odposlance *Vascove*, ki želé proučiti mišljenje zamorcev, v svojo hišo, kjer stanuje preoblečen v krščenika in kjer je celo postavil oltar *Mariji* v čast! Vendar *Venera* vnóvič otme svoje branjence s tem, da s pomočjo morskih deklic odžene ladje od izdajalskega

pristanišča. Vesel rešitve se Vasco v molitvi zahvali božji Previdnosti, proseč nadaljnje pomoči, Venera pa odplava v empirej ter položi to prošnjo pred Jupitrov prestol. Ti dve mesti (30—41) podajam v celoti. Najprej se oglasi Vasco:

«Oj, véliki, nesluteni prigodi!
Prekrasnega, prejasnega mi čuda!
Prevar, na mah razkrinkanih v zaplodi!
Oj podle spletke mrzkega mi ljuda!
Kdo zlih namer bi sam se osvobodil
po pameti pa varno in brez truda,
če bi z višav mogočni Vsedržitelj
ne bil ljudem slabotnim pokrovitelj!

Pač božja nam previdnost razodeva,
da ni zanesti se na te pristane;
samí smo videli z jasnoto dneva,
da nádeje so nam ogoljufane;
a ker razum človeški uvideva
iztežka le prebrisane nakane,
zato, branitelj višnji, ščiti njega,
ki sam nikoli ne otmè se zlega.

Če bednih tujcev brez domú nesreča
tako globoko res te v srce gane,
da nas dobrota tvoja je največja
rešila tolpe divje neugnane:
še daj, da brod nam zavetišče sreča
in mirno, brez opasnosti pristane,
al' védi v smer, ki smoter naših nad je —
saj tebi v slavo plovejo nam ladje.»

Začula je besede te pobožne
Diona, boginja prezalega telesa;
v ganotju poletí od vil, ki tožne
ostanejo zbog naglega slovesa.
Proniknila med zvezde že je rožne.
Iz tretje sfere splavala v nebesa
je šesta, proti tistemu je krogu,
kjer tron postavljen je očetu bogu.

In ko je šla utrujena od hoje,
tako ji lice divno je žarelo,
da zvezde, bližnji vzduh in vse nebo je
v ljubezni pod pogledom nje plamtelo.
Okó, kot sinčku jih je dala dvojé,
od živih sil tako ji je pršelo,
da vneli so ledeni se tečaji
in v samih zubljih plali hladni kraji.

Da bolj bi se raznetil višnji oče,
ki vselej bila mu je ljuba, mila,
tako se zdaj predstaviti mu hoče,
kot se Trojancem v Idi je razkrila.
Da vidi lovec jo, ki ga nekoč je
Diane slika v vodi pogubila:
ne bili vzeli psi bi mu življenja,
prej skoprnel bi bil od hrepenenja.

Curljajo zlati kodrasti lasjé ji
črez vrat, ki zatemnil bi sneg pozimi;
med hojo bela nedrja drhté ji,
na njih neviden Amor sam preži mi.
Iz pasa svetli plameni sršé ji,
ki oni dečko duše vnema z njimi.
Po gladkih bedrih pleza poželenje,
vijoč se ko bršljanovo zelenje.

Koprena tanka dele te odeva,
ki sram za ščit prirodni so dobili;
a vendar skozi zastiralo seva
obilica rdeče nežnih lilij;
zakaj da slò podneti in razgreva,
ji kaže lik ta čudovito mili:
po nebu vsem rohní Vulkan že jezen,
a Marta je prešinila ljubezen.

V obličju angelskem se razodene
smehlaj, pomešan s senco grenke žali,
ko deva, ki ljubimec prizadene
nepazoma ji bol v ljubavni šali,
da v vedri se bolesti proč okrene,
v očeh pa smeh in solza se zrcali:
očetu tak najlepša je božica
velela, bodra bolj ko tožna v lica:

«Hlepela vselej sem, mogočni oče,
da bi za vse, kar vneto sem vzljubila,
bil ti prižazen kolikor mogoče,
če kljubovala bi sovražna sila;
a ker sedaj se gnevaš name vroče,
čeprav ničesar nisem zagrešila,
zgodí naj torej se, kot Bakh odloči!
Sirota vdam njegovi se premoči!

Ta narod moj, ki solze zanj pretakam
— oj vsaka njih zaman na tla mi kane —,
ker ljubim ga, gorjá dovolj ga čaka,
saj ti preprečiš moje vse nakane.
Proseč te za ta rod, ihtim in plakam,
a končno sebi le zadajem rane.
Ker pa ljubav mu moja zgolj na kvar je,
želim sedaj mu zla, da se obvarje.

Naj slednjič pade divjim tolпам v roke,
saj jaz bilà sem ...»

Ganjen po njenih solzah jo veliki Gromovnik pritisne k sebi,
poljublja je ji čisti vrat,

tako da, če bi sam bil tamkaj hodil,
nov Lelj iz njiju bi se bil porodil. — —

Mešanje mitičnega življa z resničnostjo je bilo v Camoesovi dobi jako navadno. Tedanja cerkvena cenzura ni na Lusovcih našla nič pohujšljivega ali npravnosti protivnega. Tu imamo največji pomorski epos, veličina oceanskega morja se tukaj prvič kaže v nedosežnem popisu. Glede barvitosti in domišljije, trdita Fr. Schlegel in Humboldt, presega Camoes daleč Ariosta. Boji z Indijci niso glavna stvar, ampak borba s svetovnim morjem, ki ga hrust Adamastor izbornopopisuje. Poroka z vodno boginjo naj bi bil simboličen prikaz portugalske pomorske veličine. Trpka resnica pa je hotela, da je prav s to dobo junaški narod začel propadati: Os Lusíadas so nehote labodnica, ki jo zgolj tisti globoko doume, komur so poznane podrobnosti portugalske zgodovine.

Razen tega se Camoesu, največjemu liriku 16. stoletja, pripisuje še 676 liričnih poezij, od katerih pa je po današnjem nazoru kritikov 166 apokrifnih. Blizu polovico zavzemajo soneti, ostalo pa dokaj obsežne idile, kancone in elegije. V primeri s Petrarco je Camoes pestrejši, resničnejši, obilnejši: zdaj patetičen patriot, zdaj ročen kavalir, dovtipen dvorjan in lahkoživ svetovljan, potem strog npravstveni sodnik, drzen pustolovec in sabljač, strasten ali nežen ljubimec, dovzeten opazovalec prirode, jedek sarkast in globok mislec. Tri njegove kancone (6., 10. in 11.) stavi Storck nad proslule Petrarkove tako zvane «le tre sorelle». V eni njih se opravičuje radi dolžine, češ, «morskih vodá ne moreš omejiti v tako majhno posodico.» Čar teh pesnitev je pač v tem, da so

Puras verdades, ja por mim passadas. —
; Oxalá foram fábulas sonhadas!

Angelo Cerkyenik / V vrtincu

Memento. Obras de Luis de Camoes, Os Lusiadas (Bibliotheca Romanica, 10. Bibliotheca Portugueza.) Strasburgo, 4 snopiči s portugalskim uvodom in podrobno vsebino. — *As cem melhores poesias liricas da lingua portuguesa*, London 1914. *Parnaso Lusitano III*, Paris, 1827. — Gröber: *Grundriss der romanischen Philologie*, II, 2 (Carolina M. de Vasconcellos in Theophilo Braga.) — «Figaro», 12 juillet 1924. — Nekaj podatkov je vzetih iz uvodov nemških prevodov: Eitner, Störck, Schlüter, von Arentsschildt.

Angelo Cerkyenik / V vrtincu

Tragedija štirih. V sedmih scenah.

V. scena.

Jeseni — po dveh letih. Ženina soba v javni hiši. Pozno zvečer. Dokler traja scena, je slišati nekaj časa klavir, nekaj časa kitaro in gosli, petje, plesanje, vzdikljanje.

(Žena sedi na postelji in pozibava z nogama. Kadi in spušča v zrak bele kolobarčke dima. Nekdo trka.)

ŽENA: Da, da! Le naprej! (Mož vstopi. Ona skoči s postelje, se zdrzne; poset ji je očitno neprijeten.) Ti ... ti ... si zopet prišel!

MOŽ: Vsakdo sme in more sem priti, zakaj bi ne smel jaz?

ŽENA: Ti, prav ti ne ... ti si bil moj mož!

MOŽ: Jaz sem tvoj mož. Dokler živim — in ni je sile, ki bi me izbrisala iz tvojega življenja, kakor je ni, ki bi tebe izbrisala iz mojega. Kakor dan in noč segava drug v drugega ... Kje prične dan, kje neha noč?

ŽENA: Nekdaj si dejal, da sva vsak zase celota ...

MOŽ: Nekdaj in danes! Dan je zase celota in noč je zase celota — toda dneva ni brez noči in ni noči brez dneva.

ŽENA: Neprijetno mi je poslušati te. Itak mi je težko, pa prideš in mi greniš življenje, obujajoč mi spomine.

MOŽ: O, Vera, odkritosrčna bodi in ne taji, kar kot živa, ognjena črka plameni v tvojem očesu: da me ljubiš, da poljubljaš preteklost, da objemaš dneve, ki si jih preživela z menoj, preteklost in dneve, ki jih več ni.

ŽENA: Kako me mučiš — in vsakikrat ... Ali se hočeš tudi ti maščevati nad menoj? ... Zakaj, zakaj se hoče nad menoj vsakdo maščevati?!

MOŽ: Vera, razumeti moraš vendar, da te muči tvoje nezmiselno življenje.

ŽENA: Nezmiselno — ali misliš, da je tvoje zmiselno?

MOŽ: Nalašč me nočeš razumeti. Nezmiselno je, da se posili mučiš, z naslado ubijaš svoje veselje in zastrupljaš svojo